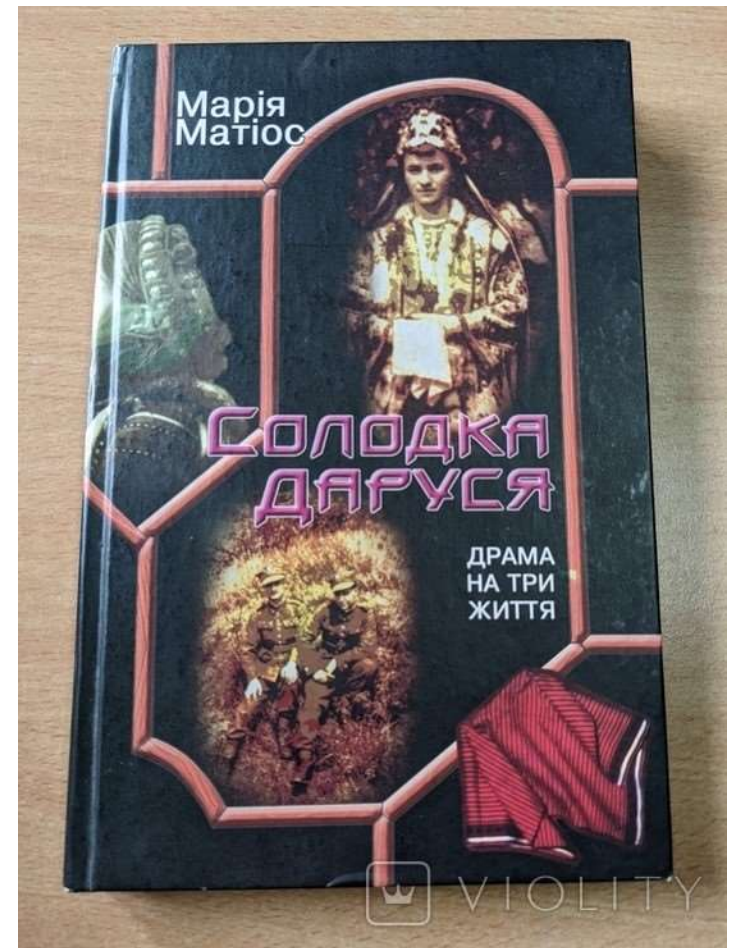

Metsavendlus Ukraina kirjanduses. Maria Matios'i romaan 'Solodka Darusja'

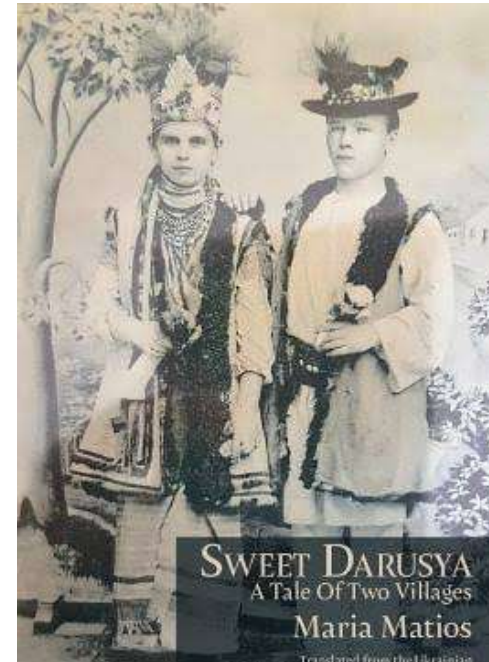
Galina Ponomarjova

Olen oma ettekande pühendanud Ukraina ühele tuntumale naiskirjanikule Maria Matios'ele, kelle romaanis "Solodka Darusja" ma leidsin teatavaid noote, mis kõlavad kokku Ene Mihkelsoni metsavendluse aega puudutavate romaanidega. Matios'i romaanis kajastub tänapäeva Ukraina rahvusliku ideoloogia seotus Ukraina lääneosas toimunud Ukraina metsavendluse ajalooga. Romaan ilmus 2004 aastal ja pälvis kohe Shevchenko nimelise riikliku kirjanduspreemia. Teost on tõlgitud inglise, prantsuse, saksa, itaalia, vene, leedu, horvaatia ja poola keelde.

Sweet Darusya: A Tale of Two Villages by Maria Matios – a strange, bewitching Ukrainian saga (Jonathan Myerson, The Guardian, 10 Apr 2022)

- Matios takes us deep into the very rural Carpathians, to a Hutsul village split in two by the river that marks the border with Romania.
- It's tempting to read it as magic realism but you could argue that it's a wholly realistic portrait of the Hutsuls' own acceptance of everyday magic and the ever-intrusive hand of God.
- Matios offers a heartbreaking insight into what, historically, it has meant to be Ukrainian and what it is that they're now fighting for

- Lääne Ukraina alad kuulusid enne sõda kolmele riigile - Poolale, Rumeeniale ja Tshehhoslovakkiale. Poola rahvastikust moodustasid ukrainlased, keda seal elas 5-6 miljonit, koguni 15 %. Rumeenias, Bukoviinas elas pool miljonit ukrainlast ehk nii nimetatud russiini, ja Tshehhoslovakkias 400 000.
- Lääne-Ukraina, mille keskuseks on Lviv, liideti Nõukogude Ukraina koosseisu alles 1939- ndal aastal, millal ta annekteeriti Nõukogude Liidu poolt vastavalt Molotov-Ribbentrop paktile.

Rahvuslik vabadusvõitlus Lääne-Ukrainas

- Lääne-ukrainlaste rahvuslik vabadusvõitlus, mille eestvedajaks oli 1929 aastal asutatud Ukraina Rahvuslaste Ühing (OUN), oli algselt suunatud Poolas ja Rumeenias valitsenud assimilatsioonipoliitika vastu. See ühing muutus aga kohe ka Nõukogude julgeoleku sihtmärgiks.
- 1938 aastal mõrvas NKVD agent ühingu esimese liidri Evgen Konovaltsi. Ühingu üks tuntumaid juhte tollal oli ka Stepan Bandera, kes organiseeris terrorirünnakuid Nõukogude diplomaatide ja Poola kõrgete riigiametnike vastu ning mõisteti Poola välisministri mõrvakatse eest Poola võimude poolt surma, mis asendati eluaegsele sunnitööga.
- Kui Nõukogude Liidu okupatsioonivõimud ta pärast Lääne-Ukraina okupeerimist 1939 aastal ta Poola vanglast vabastasid, sai Banderast Ukraina nõukogude-vastase vastupanuvõitluse liider. Bandera mõrvati julgeolekuagendi poolt 1959 aastal. Tema järgi on ukraina nõukogude-vastast liikumist nimetatud ka banderalasteks.

Ida-Ukraina ajaloost

- Ukraina idaosa kuulus pärast Ukraina iseseisvuse hävitamist bolshevike poolt 1918ndal aastal Nõukogude Liitu. Pärast tsaarivõimu kukutamist 1917ndal aastal moodustati Ukrainas iseseisev vabariik, mis aga hävitati 1918 aastal bolshevike poolt. Ida-Ukrainast sai 1922 aastal Ukraina NSV.
- 1920ndate aastate lõpul algas Ida-Ukraina külade kollektiviseerimine. Jõukamad talupojad kulutati kulakuteks ja arreteeriti, nende pered küüditati Põhja-Venemaale ja Siberisse.
- Külades osutati kollektiviseerimisele ka relvastatud vastupanu, mis veriselt maha suruti. Väikesel osal talupoegadest õnnestus põgeneda üle Poola ja Rumeenia piiri.
- Ukraina talurahva vastupanu murdis 1931-1932 aastal kunstlikult tekitatud näljahäda 'Holodomor', mille põhjustas seemnevilja ja muude põllumajandussaaduste sunniviisiline riigile võõrandamine ja Venemaale välja viimine. Holodomor tappis ligikaudu 4 miljonit ukrainlast.
- 2006. aastal tunnistas Ukraina Ülemraada Holodomori Nõukogude valitsuse poolt toime pandud genotsiidiks Ukraina rahva vastu. Selle hinnanguga liitusid veel 17 riiki, esimesena tunnistas selle genotsiidiks Eesti.

Rahvusliku haritlaskonna hävitamine

- Ka Ukraina kultuuri tabas juba 1930ndate alguses stalinlike repressioonide laine, mille käigus hukati sadu rahvuslikult meelestatud haritlasi, tuntud kirjanikke ja kunstnikke, sealhulgas näiteks Harkovi Ülikooli ukraina kirjanduse kateedri õppejõude ja Harkovis tegutsenud Ukraina rahvusteatri näitlejaid.
- Represseeriti ka Harkovis 1925. aastal asutatud rahvuskommunistliku kirjandusliku ühenduse 'Lääne-Ukraina' liikmed, kes taotlesid Lääne- ja Ida-Ukraina taasühendamist.
- See ühendumine sai teoks 1939. aastal, kui Nõukogude väed ületasid Poola piiri ja 'vabastasid' Lääne Ukraina. Rahvuslikku taasühinemist igatsenud kirjanikeühenduse juhid olid selleks ajaks juba laagritesse saadetud ja 1937-1938 aastal maha lastud.

Lääne-Ukraina metsavennad

- Lääne-Ukraina mägistes piirkondades kestis relvastatud vastupanu pärast nende 'vabastamist' nõukogude vägede poolt pikki aastaid.
- Selles osalesid peale talupoegade ka vaimulikud ja sõja ajal Rumeenia või Saksa mundris venelaste vastu võidelnud lääne-ukrainlased

Ukraina ja Eesti ühismälu

- Stalinlike repressioonide ajal kogetud kannatused moodustavad Ukraina rahva ja Balti rahvaste ühismälu, mille tõttu meil elatakse praegu kaasa Ukraina võitlusele Venemaa agressiooni vastu nagu omaenda sõjale.
- Ühine on ka metsavendluse teema, millele on Ukrainas pühendatud nii kirjanduse kui kinokunsti teoseid. Tuntumad sellel teemal kirjutajatest on Juri Andruhovich, tema tütar Sofia Andruhovich ja Maria Matios.
- Juri Andruchovich, kes elab praegu Berliinis, on saanud tuntuks oma 2018. aastal ilmunud postmodernistlikus laadis teosega 'Õigusemõistmise lemmikud', milles kümnes loos kirjeldatakse erinevaid vastupanuvõitluse episoodide. Ühes neist on näiteks peategelaseks Lääne-Ukraina rahvuskangelase Stepan Bandera mõrvanud julgeolekuagent.

Maria Matios – Ukraina ajalooromaanide rahvusvaheliselt tunnustatud autor

- 1959. aastal sündinud Maria Matios on pärit Lääne Ukraina lõunaosast, Bukoviinast, mis on kunagi Rumeeniale kuulunud Ukraina osa. Ta on avaldanud 22 raamatut, enamasti ajaloolist proosat.
- Külakooli ajalooõpetaja tütar õppis ülikoolis ukraina filoloogiat ja alustas kirjandusliku tegevust 15 aastaselt luuletusi kirjutades.
- Tema loomingus mängib suurt rolli kodukoha folkloori ja oma emapoolse suguvõsa 18ndasse sajandisse ulatuvate juurte sügav tunnetamine.
- Oma rahvusvahelise tuntuse pälvinud romaanis 'Solodka Darusja' kasutab Matios rohkesti oma sugulaste ja koduküla elanike mälestusi ja rahvaluule motiive.

Romaani tegevuspaik

- Romaani 'Solodka Darusja' tegevus toimud kirjaniku lapsepõlvkandis Bukoviinas. Tegevuspaigaks on karestikulise jõe kaldal asuv ukrainlaste küla Cheremshino
- Enne sõda oli jõgi Rumeenia ja Poola vaheliseks piiriks. Külas elasid läbisegi ukrainlased, juudid ja rumeenlased. Jõe teisel kaldal asus samanimeline Ukraina küla, mis kuulus aga enne sõda Poolale ning langes juba 1939 aastal Nõukogude Liidu kätte.
- 1940. aastal oli Bukovina Nõukogude Liidu osa. Sõja ajal vallutasid küla sakslased ja nende liitlased rumeenlased. Sõja lõpus 1944. aastal võimutsesid Nõukogude püssimehed jälle mõlemal pool jõge.

Romaani ülesehitus

- Raamatu kompositsioon on ajas ümber pööratud. Romaani esimese ja teise osa tegevus toimub külas 1970. aastal. Romaani kolmas osa hõlmab sündmusi samas külas 1939. aastast kuni 1951. aastani. Romaani keskmeks on lapse tragöödia, kelle ema sooritab 1951. aastal enesetapu ja isa viiakse julgeoleku poolt vangi. Darusjat võib tõlgendada ka kui ukraina rahva ajaloolise saatuse võrdkuju. Darusja kaotab pärast julgeolekumeeste tungimist nende tallu, isa arreteerimist ja ema enesetappu kõnevõime. Nende mälestuste paine ja talumatu süütunne vanemate ees põhjustab talle läbi elu talumatuid peavalusid, mille eest ta põgeneb kaelani külma jõevette või matab end mulla sisse.

Darusja lugu

- Esimeses ja teises osas tutvume Darusja kui kaastundlikus naabriperes vaeslapsena kasvanud tumma hullukesega, kelle käikusid isa hauale, nagu ka kõiki teisi romaani episoodide kommenteerib uudishimulike külanaiete kreeka koorina mõjuv dialoog. Raamatu teises osas meenutatakse Darusja kokkusaamist hulkurist pillimehe Ivaniga, kellel õnnestub võita tüdruku usaldus ning jõuda jälile tema saladusele. Järgides Darusja käiku isa hauale, avastab ta, et tummaks peetud tüdruk räägib seal oma surnud isaga pikki jutte. Kolmandas osas avab autor lugejatele Darusja traagilise saatuse tagamaad, kujutades stalinliku terrori ja hirmu õhkkonda, mis halvas selle kauge piiriäärse küla elu, kui sellesse tungisid Nõukogude mundris püssimehed. Õõvastava detailsusega kirjeldatakse nõukogude julgeoleku vägivalda külaelanike kolhoosi sundimisel ning metsavendade jälitamisel.

Matios ja Mihkelson

- Ehkki Matios'i poeetiline, maagilist realismi meenutav kirjutamislaad on Mihkelsoni omast täiesti erinev, võimaldab tema laps-peategelase saatus, stalinliku hirmuõhkkonna läbi elanud külaelu atmosfääri kujutamine ning julgeoleku vägivalla näitamine paralleelide tõmbamist Ene Mihkelsoni sama ajastut kujutava ning ka samal ajal kirjutatud romaaniga 'Ahasveeruse uni'.
- Mihkelsoni romaanis leidub rohkesti arhiiviallikatele toetuvaid ülekuulamiste ja julgeoleku jõhkra surve kirjeldusi, samuti mõjukas episood peategelase mõrvatud isa fotoga.
- Analoogseid materjale sisaldavad ka Ukraina arhiivid, mis nüüd on suures osas digiteerituna avalikkusele kättesaadavad. Ilmselt põhinevad dokumentaalsetele allikatele ka Matiose romaanis leiduvad metsavendlusega seotud episoodid. Üks neist kirjeldab julmalt piinatud metsavendade surnukehade väljapanekut külatänaval, mis on mõeldud külaelanike hirmutamiseks ja survestamiseks.
- Niisamuti kui Mihkelson, rõhutab ka Matios, et tegemist oli halastamatu võitlusega julgeoleku jõudude ja metsavendadega koostööd tegevate külaelanike vahel, kelle hirmutamiseks ja allaheitlikkusele sundimiseks ei valitud vahendeid.

Julgeoleku terror

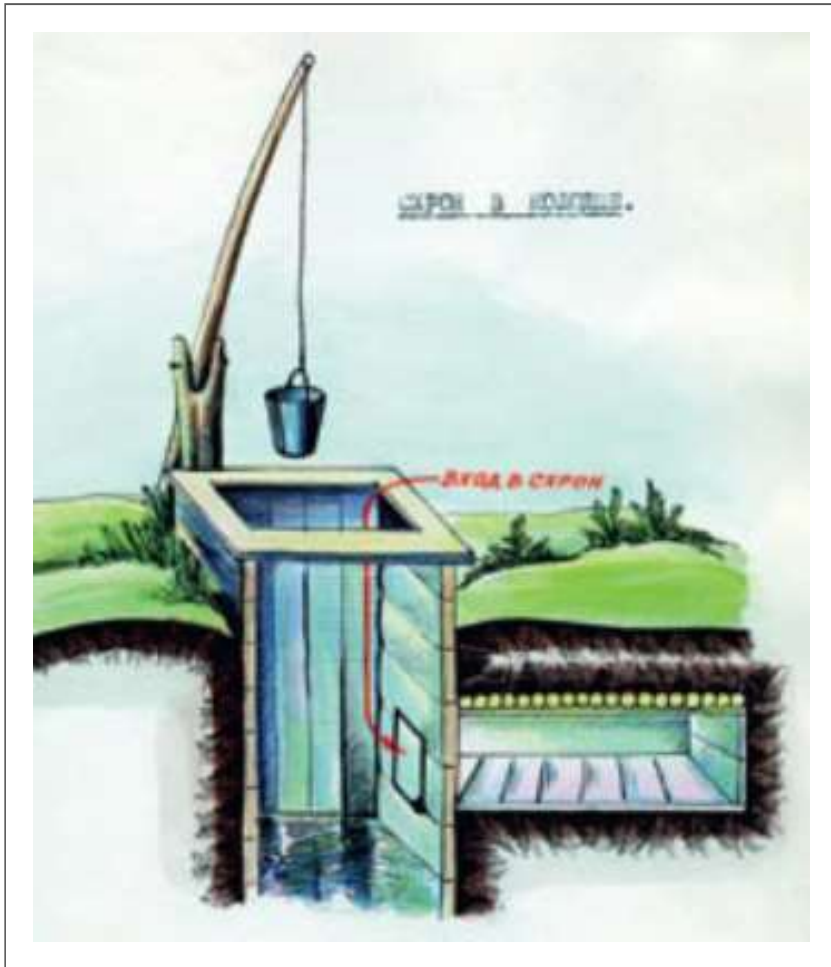

Elanike hirmutamiseks mõeldud aktsioone korraldas julgeolek kõigis Nõukogude Liiduga liidetud piirkondades.

Arhiivifoto tapetud 'bandeeralasest' 11.01.1950

Tapetud metsavendade demonstreerimisega fotode ja surnukehade demonstreerimisega taotleti nii nende äratundmist kui ka elanikkonna seas äärmise hirmutunde levimist.

Punkrite teema

Ukraina vabadusvõitlejate punkrid olid hästi peidetud, nende sissepääsud võisid avaneda kiriku altarisse või isegi olla peidetud vee alla kaevudesse. Ka Mihkelsoni romaanides on oluliseks motiiviks punkrite asukoha kätte näitamisele sundimine.

Metsavendade kujutamine kangelastena

- Teised selles episoodis kirjeldatud tapetud metsavennad on kohalikud mehed - metsavendade pealik Ivan ning tema isa Jurko. Ivani, hüüdnimega Jastrebku ('kull'), kirjeldatakse kui legendaarset pealikut, kes saksa okupatsiooni ajal ründas nagu kull sakslaste toidu voore, nõukogude ajal aga hoidis koos oma väesalgaga kontrolli all suurt maa-ala Bukoviinas ja Galiitsias.
- Jurko kohta saame teada, et teda hüüab külarahvas 'austerlaseks', kuna ta oli austria armees ja räägib saksa keelt. Nõukogude võimu esindajad suhtuvad Jurkosse kui võõramaalasesse, sest ta võitles esimeses maailmasõjas Venemaa vastu Austria armee koosseisus.

Darusja pere tragöödia

- Märtsis 1951 toimub Darusja perele saatuslikuks saav kokkusaamine metsavendadega. See on kogu raamatu keskne sündmus.
- Darusjat kirjeldatakse kümne aastase tüdrukuna, kelle isa, hiiglase kasvu Mihhailo ja ema, nääpsukese kaunitari Matrona armastuslugu on küla jaoks pinnuks silmas. Nende vahelist usaldust varjutab Matrona röövimine nõukogude piirivalvurite poolt ja talle osaks saanud piinamine ning vägivald.
- Ausameelsele ja vaikivale Mihhailole usaldatakse taludest toidunormiks mineva või ja juustu kogumine ja hoidmine. Mihhailo täidab metsavendade palve anda see toiduvaru neile, lavastades selle röövimise. Tema teo jälile saab julgeolek.
- Kui Mihhailo ülekuulamine ei anna tulemust, petab kaval julgeolekumees tõe välja tema kümme aastaselt tütrelt. Mihhailo viiakse ära, tema naine poob end tütre nähes üles. Darusja kaotab kõnevõime. Temast saab tumm tunnistaja, kes elab, piineldes oma süü pärast.

Matios'i raamatut 'Solodka Darusja' on kiidetud selle eest, et ta on suutnud julma ajalootõe lugejatele edasi anda emotsionaalselt kaasa haaravas, rahvaluulest inspireeritud vormis ning sunnib lugejat otsa vaatama ilustamata minevikule. Oleks väga hea tõlkida see teos eesti keelde ning kutsuda selle autor esinema Eestisse.